

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Türkiye’de İslami İlimler:
Kelâm
ve Mezhepler Tarihi III

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 15 • Sayı: 29 • 2017 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı **Yazı İşleri Müdürü** Salih Pulcu **Editör** Yunus Uğur **ISSN** 1303-9369

Yayın Kurulu

Şevket K. Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, Nurullah Ardiç, Serhat Aslaner, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır,
F. Samime İnceoğlu, Abdulhamit Kırmızı, Mustafa Özel, Yunus Uğur, Ali Adem Yörük

Danışma Kurulu

Engin Deniz Akarlı, <i>İstanbul Şehir Üniversitesi</i>	Mustafa Kara, <i>Uludağ Üniversitesi</i>
Gökhan Çetinsaya, <i>T. C. Başbakanlık</i>	Kemal Karpat, <i>Wisconsin Üniversitesi, ABD</i>
Mehmet Genç, <i>İstanbul Şehir Üniversitesi</i>	Sabri Orman, <i>T. C. Merkez Bankası</i>
Tevfik Güran, <i>İstanbul Üniversitesi</i>	Ali Birinci, <i>Polis Akademisi (Emekli)</i>
Mehmet İpşirli, <i>Medipol Üniversitesi</i>	İhsan Fazlıoğlu, <i>İstanbul Medeniyet Üniversitesi</i>
Cemal Kafadar, <i>Harvard Üniversitesi, ABD</i>	

Türkçe Redaksiyon Ahmet Özer

İngilizce Redaksiyon Ayşe Tek Başaran

Adres Vefa Cad. No. 48 34134 Vefa İstanbul **Tel** 0212. 528 22 22 pbx **Faks** 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org.tr **internet** www.talid.org

Basım Yılı 2018

Grafik Tasarım: Salih Pulcu **Tasarım Uygulama:** Nurgül Orhan, Zeyd Karaaslan

Baskı-Cilt Elma Basım Halkalı Cad. No:162/7 Sefaköy, 34295 Küçükçekmece/İstanbul

Sertifika No: 12058 **Tel:** 0212 697 30 30

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir. MLA International Bibliography, Index Islamicus, EBSCO Publishing, Turkologischer Anzeiger ve ASOS Index gibi indekslerce taranmaktadır.

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlansın iade edilmez.

© Yayınlanan çalışmaların bütün hakları *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi'*ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Türkiye’de İslami İlimler:
Kelâm
ve Mezhepler Tarihi III

SAYISI

Sunuş 5-7

*Cumhuriyet Döneminde Mezhepler Tarihi Yazıcılığı,
Yeni Metodoloji Arayışları ve Sorunları* 9-37

Sönmez KUTLU

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı 39-78

Osman AYDINLI

Osmanlı’da Eş’arilik - Mâturîdilik İhtilafı Edebiyatı 79-151

Mehmet KALAYCI

Alevîlerin Osmanlı’da Oluşturdukları İtikadî Literatür 153-177

Doğan KAPLAN

Ethem Ruhi Fığlalı ile Türkiye’de Mezhepler Tarihi Çalışmaları Üzerine 179-211

Osmanlı Vehhâbilik Literatürü 213-242

Rifat TÜRKEL

Çağdaş İslâmî Akımlar Literatürü 243-300

Adem ARIKAN

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilafet Tartışmaları: Eleştirel Bir Değerlendirme 301-328
Nurullah ARDIÇ

*Osmanlı Mâturîdî Kelâm Geleneğine
Yansımalarıyla el-Akîdetü't-Tahâviyye Şerhleri* 329-374
İhsan TİMÜR

Osmanlı Mehdilik Literatürü 375-407
Eyüp ÖZTÜRK

*EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde
Türkiye Araştırmaları Ocak 2017-Haziran 2017* 409-447

Sunuş

Türkiye’de İslami İlimler üst başlığıyla bu alanda yapılan çalışmaların hâsılasını ortaya koymayı hedefleyen serimize *Kelâm ve Mezhepler Tarihi* sayıları ile devam ediyoruz. Daha önce *Tefsir ve Kur’an İlimleri*’ni iki cilt, *Hadis* konulu sayıyı tek cilt, *Fıkıh* sayılarını ise *Osmanlı Dönemi I-II*, *Cumhuriyet Dönemi I-II* olmak üzere dört cilt halinde yayınlamıştık. Şimdi İslami İlimler sahasının diğer önemli bir ayağı olan ve üç cilt halinde hazırladığımız *Kelâm ve Mezhepler Tarihi* sayılarıyla karşınızdayız. Serinin son halkasını hâlihazırda çalışmaları sürdürülen ve yine *Türkiye’de İslami İlimler* üst başlığıyla yayınlanacak olan *Tasavvuf* başlıklı sayılar oluşturacak. Bu seride Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde yapılan İslami İlimler çalışmalarının bir envanterinin çıkarılması, bu alanı genel olarak tanımlayabilmek için mevcut çalışmaların değerlendirilmesi, henüz araştırmacıların yeteri kadar ilgisini çekmemiş kaynak ve temaların gündeme getirilmesi ve bu alana katkıda bulunmuş belli başlı kurumsal ve kişisel gayretlerin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Elinizdeki *Türkiye’de İslami İlimler: Kelâm ve Mezhepler Tarihi III* sayısının ilk makalesini “Cumhuriyet Döneminde Mezhepler Tarihi Yazıcılığı, Yeni Metodoloji Arayışları ve Sorunları” başlığıyla Sönmez Kutlu kaleme aldı. Kutlu yazısında Mezhepler tarihi yazımı alanında Cumhuriyet döneminde geliştirilen birbirinden farklı yaklaşımlar, bunun ortaya çıkardığı çalışmalar ve bu bağlamda zuhur eden sorunlar üzerine eğilmektedir. Sayının “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı” başlıklı ikinci makalesinde ise Osman Aydın, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e telif edilen Makâlât ve Fırâk kitaplarını tespit ederek mezhepleri anlamaya yönelik yapılan tasnifler üzerinde durmuş ve eserlerde takip edilen metotları değerlendirdi. Mehmet Kalaycı “Osmanlı’da Eş’arilik - Mâturîdîlik İhtilafı Edebiyatı” başlıklı yazısında, yazarlarının ait olduğu toplumsal bağlam ile metin arasındaki ilişkiyi tes-

pit eden bağlamsal bir analiz yöntemi kullanarak Osmanlı'da Eş'arîlik-Mâtürîdîlik ihtilafı bağlamında üretilmiş edebiyatın genel bir dökümünü ortaya koydu. Doğan Kaplan "Alevîlerin Osmanlı'da Oluşturdukları İtikadî Literatür" başlığını taşıyan makalesinde ise Alevîliğin temel yazılı literatürünü, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Alevî-Bektaşî Dizisi adıyla yayımlanan ve yine Alevîlerce muteber sayılan bazı diğer eserler üzerinden değerlendirdi. Rifat Türkel "Osmanlı Vehhâbilik Literatürü" başlıklı yazısında, Vehhâbilik üzerine yapılan çalışmalarda batılı seyyah ve yazarları ile Vehhâbilerin kaynaklarının ön plana çıkması sebebiyle, Osmanlı özelinde Vehhâbilik literatürünü belirlemeyi, tasnif etmeyi ve bu literatürü tanıtmayı amaçladı. Adem Arıkan "Çağdaş İslâmî Akımlar Literatürü" başlıklı makalesinde, bu alanda genele yönelik olan literatür ile birlikte, akımların her biriyle ilgili müstakil yapılmış çalışmalar üzerine de yoğunlaşarak alana dair mevcut geniş literatürden seçme yapmak suretiyle değerlendirmelerde bulundu. Nurullah Ardıç "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilafet Tartışmaları: Eleştirel Bir Değerlendirme" başlıklı makalesinde önce II. Meşrutiyet dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye içinde ve dışında yaşanan hilafet tartışmalarına temel teşkil eden birincil metinleri tanıtırken, ardından Türkiye içinde ve dışında özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkıp gelişen ikincil literatüre yönelik eleştirel değerlendirmelerde bulundu. İhsan Timur "Osmanlı Maturidî Kelam Geleneğine Yansımalarıyla *el-Akîdetü't-Tahâvîyye* Şerhleri" başlıklı yazısında Ebû Cafer et-Tahâvî'nin *el-Akîde* adlı kısa metni üzerine yazılmış şerh literatürünü Osmanlı Kelâm literatürüne yansımalarıyla birlikte ele aldı. Sayının "Osmanlı Mehdîlik Literatürü" başlıklı son makalesinde Eyüp Öztürk, çok farklı tarihlerde kaleme alınan yirmi civarında mehdîlik risalesini değerlendirdi.

Türkiye'deki Kelâm ve Mezhepler Tarihi çalışmalarını konu edinen bu sayıların söyleşileri Prof. Dr. İlyas Çelebi, Prof. Dr. Şerafettin Gölcük ve Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı gibi sahanın öncü isimleriyle gerçekleştirildi. Söyleşilerde değerli hocalarımızın akademik çalışmalarının seyrini, Türkiye'deki ve dünyadaki kelâm çalışmaları üzerine düşüncelerini, kazanımlar, sorunlar ve öneriler çerçevesinde bugünkü ve gelecekteki kelâm çalışmalarının gidişatı üzerindeki görüşlerini bulacaksınız. Elinizdeki *Türkiye'de İslami İlimler: Kelâm ve Mezhepler Tarihi III* sayısında Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı ile yapılan söyleşiyi okuyabilirsiniz.

Derginin son kısmında ise Türkiye araştırmaları üzerine Ocak 2017 – Haziran 2017 tarihleri arasında yayınlanan dergi ve makalelerin içeriklerini toplu halde görebileceğiniz bir ek bulacaksınız.

Türkiye'de İslami İlimler: Kelâm ve Mezhepler Tarihi sayılarında çeşitli nedenlerden ötürü yer verilemeyen, ancak kelâm ve mezhepler literatürü çerçevesinde zikredilmesi gereken bazı alanlar, türler ve eserler de vardır. Bu

makaleler en başta henüz sayının planlama aşamasında gündeme alındı ve ilgili müelliflere siparişleri yapıldı, ancak çeşitli sebeplerden dolayı süreç neticelenip yazılar sayıya dahil edilemedi. Şüphesiz Osmanlı kelâmı ve mezhepler tarihi üzerinde yapılacak her çalışmayı bekleyen ilk sorun bu alanda mevcut olan envanterin çıkarılması düzeyinde görülen ciddi araştırma eksikliği ve bunu başarma iddiasına sahip akademik ilgi ve birikimdir. Son yıllarda bu alana dair ilgi artsa da hala araştırma yöntemi ve üslûbuna dair yeterli sayıda öncü örnekler ortaya çıkmamıştır. Türkiye’deki yazma eserlerin kataloglama ve dijitalleştirilmesinde arzu edilen gelişmelerin ancak son yıllarda başlamasının da bunda etkili olduğunu unutmamak gerekir. Osmanlı kelâmına ve mezhepler tarihine dair genel makalelerin yokluğu yanı sıra önemli eserler veren kelâmcılara, şerh ve haşîye gelenekleri oluşturan eserlere, önemli tartışma konularına (mesâil) ve kelâmcıların gündemine dair çalışmalar da yapılmamıştır. Elinizdeki bu çalışma her türlü eksikliğine rağmen mevcut durumun görece bir resmini vermekte, eksikleri göstermekte ve yapılacak çalışmalara ışık tutmaktadır.

Bu sayının çıkmasını sağlayan yazarlara, hakemlere, ajans görevlilerine, yayın ve danışma kuruluna teşekkürlerimizi sunuyoruz. Kelâm ve Mezhepler Tarihi sayılarının hazırlanmasında baştan sona gösterdiği gayretten ötürü sayı editörü Doç. Dr. Osman Demir’e bilhassa teşekkür ederiz.

Türkiye’de İslami İlimler serisinin Tasavvuf sayısında görüşmek üzere...

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi

